

ВИКОРИСТАННЯ ДОСЯГНЕНЬ НАУКИ ТА ТЕХНІКИ В ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 343.148:338.982

Н.І. Клименко, доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права, кримінального
процесу та криміналістики Європейського університету

В.В. Федчишина, кандидат економічних наук,
професор кафедри оперативно-розшукової діяльності
Університету Державної фіскальної служби України

СУДОВО-ЕКОНОМІЧНА ЕКСПЕРТИЗА: СУЧАСНИЙ СТАН І АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ

Розглянуто питання щодо потреби у використанні експертних економічних знань з різних підгалузей економіки для успішного розслідування економічних правопорушень в нових економічних умовах господарювання, охарактеризовано клас економічних експертиз у системі загальної експертної класифікації, розкрито суть її об'єктів, головні завдання, сформовано системи її класифікації, складові та їх ініціалізацію, наведено сучасні можливості економічної експертизи для профілактики економічних правопорушень.

Ключові слова: судово-економічна експертиза, роди (види) судово-економічної експертизи, предмет, зміст, об'єкти судово-економічної експертизи, податкова експертиза.

Рассмотрены вопросы о необходимости использования экспертных экономических знаний из разных подотраслей экономики для успешного расследования экономических правонарушений в новых экономических условиях хозяйствования, охарактеризован класс экономических экспертиз в системе общей экспертной классификации, раскрыты суть ее объектов, основные задачи, сформированы системы ее классификации, составляющие и их инициализация, приведены современные возможности экономической экспертизы для профилактики экономических правонарушений.

The necessity of using in the new economy management expert economic knowledge from different sub-sectors of the economy to successful investigation of economic offenses, characterized class Sanitary and Epidemiological economic system in general classification expert, the essence of its facilities, the main task, sformirovano and classification systems, components and their initialization, as well as modern economic opportunities expertise in the practice of law enforcement and for the prevention of economic crimes.

Судово-економічна експертиза як галузь наукових знань, як практична діяльність і навчальна дисципліна з давньою історією, науковою базою та емпіричною основою залишається сучасним напрямом використання спеціальних економічних знань у діяльності правоохоронних органів і суду.

У сучасній експертології судово-економічна експертиза належить до класу судової документалістики і ґрунтується на дослідженні слідів відображення і закономірностей появи в документах інформації щодо господарської та фінансово-економічної діяльності підприємств і організацій усіх форм власності.

Дискусія про поняття та необхідність класифікації судово-економічної експертизи, починаючи від формування науки бухгалтерського обліку та економіки, постійно супроводжується підвищеним інтересом вчених і продовжує залишатися актуальною. Різні думки щодо можливостей судово-економічної експертизи аналізували у працях відомі вітчизняні та зарубіжні вчені Т.В. Авер'янова, В.Г. Гончаренко, Ю.Г. Крюков, Ю.К. Орлов, О.Р. Росинська, А.М. Зінін та інші.

Проте нові економічні умови господарювання потребують комплексного використання спеціальних економічних знань з різних підгалузей економіки для успішного розкриття та розслідування економічних правопорушень.

Складність розслідування господарських (економічних) правопорушень зумовлена тим, що вони примушують слідчого заглиблюватися в механізм господарювання, у процеси економічної діяльності суб'єктів господарювання. Насамперед це стосується складних, замаскованих операцій зловживань і ухилення від сплати податків, відображення таких операцій у даних бухгалтерського обліку зі значною «раціоналізацією» технічних і технологічних процесів, зі створенням неврахованих запасів сировини і матеріалів, неправильним фінансуванням різних господарських операцій. Отже, без використання спеціальних знань розслідування економічних правопорушень неможливе.

Місце судово-економічної експертизи в класифікації судових експертиз було визначено не відразу. Так, А.Р. Шляхов, створивши загальну класифікацію судових експертиз, чітко не виокремив судово-економічну експертизу в самостійний клас, а розглядав такі експертизи як судово-бухгалтерські, фінансово-економічні та фінансово-кредитні, що, зрозуміло, «звужувало» цей клас експертиз [1].

Деякі автори не визначали різниці між окремими родами судово-економічної експертизи, які формували її компетенцію [2].

Вперше судово-економічну експертизу поділили на два роди — судово-бухгалтерську та фінансово-економічну — М.М. Виноградова і М.Г. Нерсесян. У подальшому рід фінансово-економічної експертизи вони поділили на види залежно від існуючої системи економічних наук [3].

На думку В.І. Вінберга і Н.Т. Малаховської, до класу судово-економічної експертизи належать: бухгалтерська, планово-фінансово-економічна, економіко-технологічна, економіко-господарська і експертиза ціноутворення [4].

Деякі автори до цього класу відносять також фінансово-кредитну, економіко-статистичну експертизи та експертизу економіки праці [1, с. 8].

Свого часу до судово-економічної експертизи відносили судово-товарознавчу, економіко-управлінську експертизи (В.К. Степункова, 1986 р.), що викликало незгоду опонентів з цією точкою зору і було підтверджено практикою, адже, наприклад, предметом судово-товарознавчої експертизи є встановлення фактичних да-

них, товарних характеристик об'єктів, їх вартості залежно від умов їх зберігання та експлуатації, тобто це оціночна експертиза за змістом. Дискусійними були також питання щодо розвитку нових напрямів судово-експертних досліджень у зв'язку з розслідуванням податкових правопорушень, а також правопорушень у банківсько-кредитній сфері [5, с. 234].

Поклавши в основу предмет експертизи, її зміст, а також особливості галузей економіки та видів економічної діяльності у сфері, в якій здійснено правопорушення, Г.А. Матусовський створив класифікаційну систему судово-економічних експертиз (рис.) [6, с. 68].

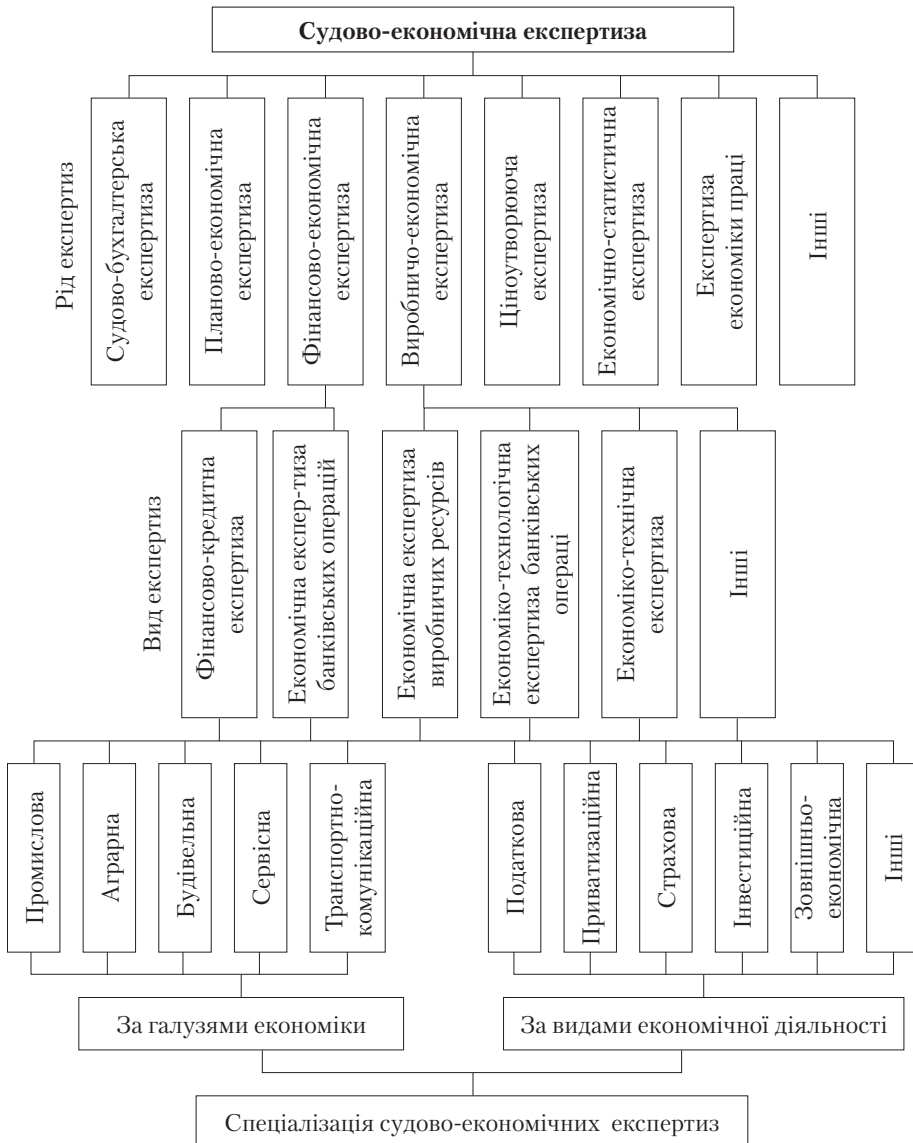

Рис. Система судово-економічних експертиз, створена Г.А. Матусовським

Базуючись на зазначеній класифікації, П.К. Пашюнас визначив комплексні групи (види) судово-економічної експертизи залежно від завдань (питань), які потрібно вирішити. На його думку, таких груп (видів) може бути 26 [7, с. 50].

Розподіл класу судово-економічних експертиз за родами дозволив конкретизувати завдання і межі компетенції кожного роду таких експертиз, об'єкти дослідження і критерії розробки відповідних методик.

Водночас, як свідчить аналіз, запропоновані авторами концепції класифікаційних систем не враховують всієї специфіки експертиз, про які йдеться, а отже, зумовлюють існування певних проблем, що потребують вирішення.

Сучасну судово-економічну експертизу за напрямками дослідження поділяють на дослідження документів бухгалтерського та податкового обліку, документів фінансово-господарської діяльності та документів фінансово-кредитних операцій [8, пп. 1, 2, 3 п. 1].

Широкі можливості судово-економічних експертиз сприяють їх успішному застосуванню у практиці правоохоронних органів. Для проведення таких експертиз Положенням про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів передбачено такі експертні спеціальності:

- дослідження документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності (індекс експертної спеціальності 11.1);
- дослідження документів про економічну діяльність підприємств і організацій (індекс експертної спеціальності 11.2);
- дослідження документів фінансово-кредитних операцій (індекс експертної спеціальності 11.3) [9, додаток 6].

Для кожного напрямку судової експертизи характерні свій предмет, об'єкт і методи експертного дослідження.

Як відомо, предмет експертизи визначає межі компетенції експерта та коло питань, які він вирішує. Об'єкти експертизи конкретизують предмет певного напрямку дослідження і визначають його параметри.

Об'єктами судово-економічної експертизи є первинні документи, що містять дані про фінансово-господарську діяльність, її матеріальні і фінансові ресурси, реєстри бухгалтерського обліку, форми бухгалтерської, податкової та фінансової звітності. Повнота і правильність висновку експерта забезпечує проведення дослідження всіх наявних облікових документів, адже, враховуючи специфічну особливість слідів економічних злочинів, докази можна отримати лише з інформації, яку містять зазначені документи.

Тобто проведення економічної експертизи зумовлено потребою у спеціальних економічних знаннях з бухгалтерського обліку, оподаткування, контролю, аналізу результатів фінансово-господарської діяльності для забезпечення повноти, всебічності та об'єктивності дослідження фактичних обставин справи.

Законодавчою базою судово-економічної експертизи, що визначає правовий статус експерта і його діяльність у відповідній процесуальній сфері, є Кримінальний процесуальний кодекс, Господарський процесуальний кодекс, Цивільний процесуальний кодекс, Кодекс адміністративного судочинства, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Митний кодекс України.

Крім цього, Податковим кодексом України законодавчо визначено проведення податкової експертизи, яку призначають у разі, коли для вирішення питань, що ма-

ють значення для здійснення податкового контролю, необхідні спеціальні знання у галузі науки, мистецтва, техніки, економіки та в інших галузях. Експертизу признають за заявою платника податків або за рішенням керівника (його заступника) органу державної податкової служби [10, ст. 84]. Проте через відсутність податкової експертизи у сучасній класифікації економічної експертизи існують певні труднощі під час розслідування податкових злочинів (зазвичай пов'язані зі специфікою предмета дослідження), що не лише зумовлює необхідність створення експертних підрозділів у системі Державної фіскальної служби України, а й призводить до подовження термінів проведення судово-економічних експертиз, у межах яких вирішують питання податкових експертиз.

Ще одним законодавчим актом з питань проведення економічних експертиз є Закон України «Про аудиторську діяльність», у ст. 3 якого зазначено, що «аудитори можуть надавати інші аудиторські послуги, пов'язані з їх професійною діяльністю, зокрема, по веденню та відновленню бухгалтерського обліку, у формі... експертизи і оцінки стану фінансово-господарської діяльності та інших видів економіко-правового забезпечення господарської діяльності суб'єктів господарювання...» [11, ст. 3]. Аудиторські послуги у вигляді експертиз оформляються експертним висновком або актом [11, ст.7].

Важливим напрямом використання спеціальних економічних знань є профілактика економічних правопорушень, проте, як свідчить аналіз правозастосовної практики, сучасні можливості судово-економічної експертизи за цим напрямом нині використовують не в повному обсязі. Існують й інші проблеми у справі правильного здійснення особами, зацікавленими у використанні таких знань, експертної ініціативи. Їх вирішення, безумовно, підвищить ефективність встановлення фактів, які мають доказове значення, на основі спеціальних економічних знань, сприятиме забезпеченню конституційних принципів і законодавчих норм, що гарантують права громадян і свободу підприємництва.

Список використаної літератури

1. Пашюнас П.К. Комплексные судебно-экономические экспертизы / П.К. Пашюнас // Социалистическая законность. — 1989. — № 1. — С. 50—55.
2. Коваленко Е.Г. Судебные экспертизы в расследовании органами внутренних дел хищений социалистической собственности / Е.Г. Коваленко, Е.Д. Лукьянчиков. — К. : Ред.-изд. отдел Киев. высш. шк. МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1988. — 71 с.
3. Виноградова М.М. Судебная экономическая экспертиза / М.М. Виноградова, М.Г. Нерсесян // Теория и практика судебной экспертизы. — 2007. — № 4 (8). — С. 70—75.
4. Винберг В.І. Судебная экспертология (общетеоретические и методические проблемы судебной экспертизы) / В.І. Винберг, Н.Т. Малаховская. — Волгоград : Высш. след. шк. МВД СССР, 1979. — 152 с.
5. Фрідман І.Я. Судово-економічне дослідження у справах про порушення порядку оподаткування / І.Я. Фрідман, В.М. Рогоза // Актуальные вопросы судебной экспертизы и криминалистики на современном этапе судебно-правовой реформы. — Харьков. — 1998. — С. 234.
6. Матусовский Г.А. Экономические преступления: криминалистический анализ / Г.А. Матусовский. — Харьков : Консум, 1999. — 480 с.
7. Пашюнас П.К. Применение бухгалтерских познаний при расследовании и предупреждении преступлений / П.К. Пашюнас. — Вильнюс : МИНТЕС, 1977. — 130 с.
8. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень

джень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерством юстиції України від 08.10.1998 № 53/5, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 03.11.1998 за № 705/3145.

9. *Наказ* Міністерства юстиції України від 03.03.2015 № 301/5 «Про затвердження Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів».

10. *Податковий кодекс* України : станом на 24 груд. 2015 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/nk/>.

11. *Закон* України «Про аудиторську діяльність» : станом на 26 лист. 2015 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3125-12>.